

АНТИУКРАЇНСЬКІ МІФИ В СУЧАСНИХ РОСІЙСЬКИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ 8–11 КЛАСІВ

Г. Ф. Турченко

Запорізький національний університет

galina_turchenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5020-6152>

К. Е. Крючкова

Запорізький національний університет

karolinakruckova013@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-5020-868X>

Ключові слова: сучасний підручник, історія України, історичний міф, освіта, Україна.

Статтю присвячено аналізу міфів щодо української історії в сучасних шкільних підручниках РФ, підготовлених та опублікованих після початку широкомасштабного вторгнення Росії в Україну. Проаналізовано підручники для 8, 9, 10, 11 класів: авторства М. М. Арсентьєва та ін. «Історія Росії. 8 клас» (2023 р.), М. М. Арсентьєва та ін. «Історія Росії. 9 клас» (2023 р.), В. Р. Мединського та ін. «Історія Росії. 1914–1945 роки. 10 клас» (2023 р.), В. Р. Мединського та ін. «Історія Росії. 1945 рік – початок ХХІ століття. 11 клас» (2023 р.). В статті здійснена спроба спростувати найпопулярніші дезінформативні наративи. Підручники з історії РФ 8–11 класів наповнені антиукраїнськими історичними міфами. Зокрема, в міфі про «Новоросію» ігнорується українська складова регіону. Події Української революції початку ХХ ст. викладаються як складова російської «громадянської війни». Голодомор 1932–1933 рр., авторами підручників розглядається, але його геноцидна природа замовчується. Українських націоналістів представляють агентами спецслужб нацистів. Анексія Криму у 2014 р. подається як «возз'єднання з Росією». Заперечується агресивний характер війни РФ проти України, створюється образ Росії як жертви політики Заходу.

ANTI-UKRAINIAN MYTHS IN CONTEMPORARY RUSSIAN SCHOOL HISTORY TEXTBOOKS FOR GRADES 8–11

G. F. Turchenko

Zaporizhzhia National University

K. E. Kriuchkova

Zaporizhzhia National University

Keywords: modern textbook, history of Ukraine, historical myth, education, Ukraine.

The impetus for this article was an analysis of Vladimir Putin's annual press conferences. The misleading statements found there suggested that similar politicized narratives might appear in school textbooks, which shape young people's understanding of history, culture, science, and related subjects. If such textbooks contain false claims or politicized assessments, they may distort historical consciousness.

This article examines and analyzes myths in contemporary Russian school textbooks that were prepared and published after the beginning of Russia's large-scale invasion of Ukraine. The study is important in the context of the information war that affects many spheres of life; here we focus on the field of education. Three thematic blocks were studied: myths of the pre-Soviet

period; myths of the 20th century up to early 1991; and myths concerning the history of Ukraine in 1991–2024. Four 2023 editions of history textbooks were selected for analysis (for grades 8, 9, 10, and 11). Both long-standing myths and relatively new narratives that began to appear in textbooks after the outbreak of the Russo-Ukrainian war were examined, including: the myth of «Novorossiya»; the claim of a «civil war» in Ukraine at the beginning of the 20th century; denial of the Holodomor (the 1932–1933 genocide); the portrayal of Ukrainian nationalists as agents of Nazi intelligence services; the narrative of Crimea's «return to its native harbor» in 2014; the beginning of the occupation of Donetsk and Luhansk regions; and the false framing of the 2022–2024 events as a «special military operation».

This analysis of contemporary Russian history textbooks leaves ample scope for further research. The authors do not attempt to cover every possible myth, but rather focus on the most entrenched and the most recently emergent narratives related to the onset of the contemporary Russo-Ukrainian war.

В умовах сучасної російсько-української війни надзвичайно важливо проводити активну роз'яснювальну роботу для спростування російських міфів щодо минулого та сьогодення України. Російська влада формує антиукраїнські настрої з самих ранніх років, зі школи. Саме з підручників з історії російська молодь дізнається про українську історію спотворені речі. Доступ до альтернативних джерел інформації, таких як YouTube, Instagram, Facebook в РФ обмежується. Життя в інформаційній бульбашці спотворює реальність. Ціле покоління молодих людей не здатне критично мислити, що перетворює їх на зручну зброю в руках влади.

Метою нашої статті є проаналізувати антиукраїнські міфи в російських шкільних підручниках з історії, які опубліковані після початку російсько-української війни.

Ця проблема залишається малодослідженою. Зупинимось на низці публікацій, присвячених цій темі. Так, В. Яремчук та А. Смирнов у роботі «Історія України в російських шкільних підручниках з історії» розглядають зміни в історичній політиці за президентства В. Путіна, та вплив державної політики на зміст підручників. Ними проаналізовано виклад ключових сюжетів історії України 2014–2022 рр. в російських шкільних підручниках з історії¹. У праці С. Батуриної «До питання про представлення української історії в дидактичній літературі Російської Федерації», проаналізовано погляд на історію України в шкільних та вузівських підручниках². Аналізу місця антиукраїнських фей-

ків та міфів в шкільних підручниках з історії РФ присвячена й наша публікація³.

Виклад основного матеріалу. Звернемося до аналізу історичних міфів, що містяться в шкільних підручниках з історії в РФ. Нами проаналізовано підручники для 8, 9, 10, 11 класів, які були опубліковані після початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну. Це, зокрема підручники авторства М. М. Арсентьева та ін. «Історія Росії 8 клас» (2023 р.)⁴, М. М. Арсентьева та ін. «Історія Росії 9 клас» (2023 р.)⁵, В. Р. Мединського та ін. «Історія Росії. 1914–1945 роки. 10 клас» (2023 р.)⁶, В. Р. Мединського та ін. «Історія Росії. 1945 рік – початок ХХІ століття 11 клас» (2023 р.)⁷.

рії в дидактичній літературі Російської Федерації. *Історіографічні дослідження в Україні. зб. наук. пр. Нац. акад. наук України, Ін-т історії України.* 2011. Вип. 21. С. 315–334 URL: <http://surl.li/aimsty> (дата звернення 10.09.2025 р.)

³ Турченко Г. Ф., Крючкова К. Е. Антиукраїнські міфи та фейки в сучасних шкільних підручниках РФ з історії. *Актуальні проблеми теорії і методики навчання історії, географії та громадянства : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 20 березня 2025 р.* Запоріжжя : ЗНУ, 2025. С. 212–216 URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/26013/0062468.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (дата звернення 10.09.2025 р.)

⁴ Арсентьев Н. М., Данилова А. А., Курукин И. В., Токарева А. Я. і т.д. *История России 8 класс*, под ред. А. В. Торкунова Ч. 2. Москва, 2023. 129 с. URL: <https://go.11klasov.net/6455-istorija-rossii-8-klass-v-2-chastjah-arsentev-nm-danilov-aa-i-dr.html> (дата звернення 15.09.2025 р.)

⁵ Арсентьев Н. М., Данилов А. А. Левандовский А. А., Токарева А. Я. і т.д. *История России 9 класс*. под ред. А. В. Торкунова Москва, 2023. 160 с. URL: <https://go.11klasov.net/6486-istorija-rossii-9-klass-v-2-chastjah-arsentev-nm-danilov-aa-i-dr.html> (дата звернення 15.09.2025 р.)

⁶ Мединский В. Р., Торкунов А. В. *История России. 1914–1945 годы. 10 класс. Базовый уровень* Москва, 2023. 494 с. URL: <https://go.11klasov.net/20538-istorija-istorija-rossii-19141945-gody-10-klass-bazovyy-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 15.09.2025 р.)

⁷ Мединский В. Р., Торкунов А. В. *История России 1945 год –*

¹ Яремчук В., Смирнов А. Аналітичний огляд «Історія України в російських шкільних підручниках з історії» Альменда. Київ, 2023. 31 с. URL: <https://almenda.org/wp-content/uploads/2023/02/Analitichnyy-ohlyad-Istoriya-Ukrayiny-v-rosiyskykh-shkilnykh-pidruchnykakh-z-istoriyi.pdf> (дата звернення 10.09.2025 р.)

² Батурина С. До питання про представлення української істо-

Важливе місце в сучасних російських шкільних підручниках з історії займає теза про «Новоросію». Зазначається, що частина українських територій, а саме степові та чорноморські регіони мають глибші історичні зв'язки з Росією, ніж з Україною. Особлива небезпека цього міфу проявляється в сучасній ситуації, в якій Україна протистоїть російській військовій агресії⁸. Цей міф не тільки спотворює історичну правду, а й становить серйозну загрозу цілісності території України та національної ідентичності. Його використання стає інструментом пропаганди, що підриває єдність нашої держави.

У проаналізованому підручнику з «Історії Росії» 8 класу цій темі присвячено параграф під назвою «Початок освоєння Новоросії та Криму»⁹ (мова оригіналу – російська). Минуле Півдня України (регіон в підручнику називають «Новоросією»), включно з Кримом, подається як невід'ємна частина історії Російської імперії¹⁰. У підручнику зазначено, що «Дике поле» було природним бар'єром, що відокремлював Кримське ханство від Речі Посполитої¹¹. Російський уряд, згідно з цим наративом, заселяв новоприєднані малозаселені території «іноземцями» та російськими дворянами. «Політика влади щодо залучення іноземців до освоєння Новоросії була досить успішною. Через півстоліття тут мешкало вже понад 100 тис. вихідців із Європи. Їхні господарства були зразковими, а надходження податків від їхньої діяльності – дуже вагомим для скарбниці. Ще більш масовою стала практика надання земель російському дворянству» (мова оригіналу – російська), – читаємо у

підручнику¹². Причиною заселення цих територій автори називають – відсутність осілого населення. Це не відповідає дійсності, адже в останній період існування запорозького козацтва (Нова Січ 1734–1775 рр.) запорожці, що заселяли ці землі, вели господарську діяльність, виробили власний адміністративно-територіальний устрій, а володіння запорозьких козаків поширювалися на землях Дніпропетровської, частково – Запорізької, Херсонської, Миколаївської, Одеської, Кіровоградської, Донецької та Луганської областей¹³.

Автори підручника стверджують, що на землях «Новоросії» було засновано багато «російських» міст: «У 1794 р. Катерина II підписала указ про заснування ще одного міста в Новоросії – Одеси. Незабаром йому судилося стати найбільшим російським портом на Чорному морі»¹⁴ (мова оригіналу – російська). Автори чомусь не згадують про місто Хаджибей, що існувало задовго до заснування Одеси.

В російських підручниках з історії ігнорується українська складова регіону, що сприяє створенню однобокого імперського погляду на минуле. Не згадується про активну участь українців, зокрема козацтва, у боротьбі проти Османської імперії та Кримського ханства. Отже, історія Південної України почалася задовго до втручання Російської імперії.

В проаналізованому підручнику з «Історії Росії» для 9 класу замовчується реальна політика імперії щодо неросійських народів. Говориться про вдале об'єднання національних окраїн. Не згадується український національний рух ХІХ ст. та опір українців імперській політиці. Створюється враження, що ніби то його не було. В той же час у підручнику наявні сюжети присвячені формуванню національної свідомості білорусів¹⁵.

начало XXI века 11 клас. Учебник, Москва, 2023. 448 с. URL: <https://go.11klasov.net/20541-istorija-istorija-rossii-1945-god-nachalo-xxi-veka-11-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vrtorkunov-av.html> (дата звернення 15.09.2025 р.).

⁸ Масний В. Хто і коли насправді заснував Маріуполь, Херсон та Одесу. *Українформ*. Київ, 2019 : веб-сайт URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2699203-hto-i-koli-naspravdi-zasnuyav-mariupol-herson-ta-odesu.html> (дата звернення 15.09.2025 р.).

⁹ Арсентьев Н. М., Данилова А. А., Курукин И. В., Токарева А. Я. и др. История России 8 класс, под ред. А. В. Торкунова Ч. 2. Москва, 2023. С. 50 URL: <https://go.11klasov.net/6455-istorija-rossii-8-klass-v-2-chastjah-arsentev-nm-danilov-aa-i-dr.html> (дата звернення 17.09.2025 р.).

¹⁰ Яремчук В., Смирнов А. Аналітичний огляд «Історія України в російських шкільних підручниках з історії» Альменда. Київ, 2023. С. 20 URL: <https://almenda.org/wp-content/uploads/2023/02/Analitichnyy-ohlyad-Istoriya-Ukrayiny-v-rosiyskykh-shkilnykh-pidruchnykh-z-istoriyi.pdf> (дата звернення 17.09.2025 р.).

¹¹ Арсентьев Н. М., Данилова А. А., Курукин И. В., Токарева А. Я. и др. История России 8 класс, под ред. А. В. Торкунова Ч. 2. Москва, 2023. С. 50 URL: <https://go.11klasov.net/6455-istorija-rossii-8-klass-v-2-chastjah-arsentev-nm-danilov-aa-i-dr.html> (дата звернення 17.09.2025 р.).

¹² Арсентьев Н. М., Данилова А. А., Курукин И. В., Токарева А. Я. и др. История России 8 класс, под ред. А. В. Торкунова Ч. 2. Москва, 2023. С. 51 URL: <https://go.11klasov.net/6455-istorija-rossii-8-klass-v-2-chastjah-arsentev-nm-danilov-aa-i-dr.html> (дата звернення 18.09.2025 р.).

¹³ Турченко Ф. Г., Турченко Г. Ф. Проект «Новоросія» і новітня російсько-українська війна : книга. НАН України, Ін-т історії України. Київ, 2015. С. 14 URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0004242> (дата звернення 18.09.2025 р.).

¹⁴ Арсентьев Н. М., Данилова А. А., Курукин И. В., Токарева А. Я. и др. История России 8 класс, под ред. А. В. Торкунова Ч. 2. Москва, 2023. С. 52 URL: <https://go.11klasov.net/6455-istorija-rossii-8-klass-v-2-chastjah-arsentev-nm-danilov-aa-i-dr.html> (дата звернення 18.09.2025 р.).

¹⁵ Яремчук В., Смирнов А. Аналітичний огляд «Історія України в російських шкільних підручниках з історії» Альменда. Київ, 2023. С. 23 URL: <https://almenda.org/wp-content/uploads/2023/02/Analitichnyy-ohlyad-Istoriya-Ukrayiny-v-rosiyskykh-shkilnykh-pidruchnykh-z-istoriyi.pdf> (дата звер-

Багато міфів поширюється в російських шкільних підручниках щодо української історії ХХ ст. Зокрема, в проаналізованому підручнику «Історія Росії. 1914–1945 роки» для 10 класу пишеться про «сепаратизм» Центральної Ради: «Ще на початку революції на хвилі повалення самодержавства у Києві було створено Українську Центральну раду, до якої увійшли громадські діячі націоналістичного спрямування, які не приховували своїх сепаратистських задумів»¹⁶ (мова оригіналу – російська). Директорію автори називають «буржуазно-націоналістичною»¹⁷.

Отже, у підручниках РФ Українська революція і прагнення до державної незалежності подаються як прояв «буржуазного націоналізму». Такий підхід нівелює історичне значення Української революції, спотворює її зміст і сприяє формуванню уявлення, що узгоджується з імперським баченням минулого. Водночас відомо, що поняття «Українська революція» було введено до наукового обігу безпосередніми учасниками визвольних змагань того періоду. Цей термін послідовно вживався у працях М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюри, Д. Дорошенка та інших діячів доби, які розглядали події 1917–1921 рр. як національно-визвольну боротьбу українського народу¹⁸.

Тема Голодомору 1932–1933 рр. в сучасних російських підручниках з історії висвітлюється вкрай стисло. Голодомор не розглядається як геноцид українського народу, як злочин сталінського режиму. Створюється образ спільної трагедії народів СРСР, без національних ознак. «У 1932–1933 рр. в Україні, Північному Кавказі, у Поволжі, Казахстані та інших регіонах СРСР вибухнув голод. Він був викликаний наслідками помилок колективізації...»¹⁹ (мова оригіналу – російська), – читаємо у

нення 19.09.2025 р.).

¹⁶ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России. 1914–1945 годы. 10 класс. Базовый уровень Москва, 2023. С. 46 URL: <https://go.11klasov.net/20538-istorija-istorija-rossii-19141945-gody-10-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 18.09.2025 р.).

¹⁷ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России. 1914–1945 годы. 10 класс. Базовый уровень Москва, 2023. С. 121 URL: <https://go.11klasov.net/20538-istorija-istorija-rossii-19141945-gody-10-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 18.09.2025 р.).

¹⁸ Громадянська війна чи Українська революція!? *Прилуцький краєзнавчий музей імені В. І. Маслова* : веб-сайт URL: https://museumpryluky.org.ua/filia/viina_chy_revoliutsiia.html (дата звернення 19.09.2025 р.).

¹⁹ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России. 1914–1945 годы. 10 класс. Базовый уровень Москва, 2023. С. 224 URL: <https://go.11klasov.net/20538-istorija-istorija-rossii-19141945-gody-10-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 19.09.2025 р.).

підручнику. Зазначається, що голод був викликаний скороченням поголів'я худоби, вилученням зерна, що призначалося для посівів та посухою. Й. Сталін взагалі не згадується в рамках сюжету, пов'язаного з темою Голодомору. У шкільному курсі історії не розкривається механізм організації Голодомору-геноциду 1932–1933 рр., який включав у себе встановлення нереального плану хлібозаготівель, занесення цілих сіл та районів до «чорних дошок», розкуркулення тощо. Автори не згадують ані словом, що: внаслідок Голодомору було остаточно зламано опір селянства колгоспній системі; суттєво підірвано сили українського народу у відстоюванні своїх національних прав; колгоспний лад став однією з основ командної економіки і тоталітарного режиму; колективізація так і не забезпечила здійснення індустріального стрибка²⁰. Голодомор став наслідком цілеспрямованої політики більшовиків. Тоталітарна машина створювала умови життя, що призводили до масових смертей українців. А отже, можемо констатувати, що така політика більшовицького режиму на чолі зі Й. Сталіним є навмисним злочином проти людства, відповідно до Конвенції ООН щодо геноциду²¹.

Одночасно з голодом відбувались репресії проти керівництва України (чиновників, комуністів), яких вважали недостатньо лояльними. Ці заходи були частиною прагнення перетворити Україну на «зразкову республіку». Для радянського диктатора втрата контролю над Україною означала б загрозу самому існуванню СРСР²².

Отже, тема Голодомору в російських підручниках наявна, але вона розглядається лише в двох абзацах. В першому, звертається увага на помилки колективізації, які призвели до голоду. А в другому, зазначається кількість загиблих. Автори

²⁰ Турченко Г. Ф., Терно С. О., Кольченко А. С. Голодомор-геноцид українського народу 1932–1933 рр. у шкільному курсі історії РФ та ОРДЛО (2014–2021 рр.). Геноцид як зброя у боротьбі проти української нації в ХХ–ХХІ ст.: інтердисциплінарні підходи (до 90-х роковин Голодомору-геноциду) : матеріали VI Між-нар. науково-практ. конф., м. (Київ, 24–25 листопада 2022 р.). Івано-Франківськ: Підприємство «НАІР», 2023. С. 63–67. URL: <https://bit.ly/46sysbF> (дата звернення 22.09.2025 р.).

²¹ Верстюк В. Тилішак В. Юхновський І. Голодомор геноцид Українського народу 1932–1933 рр. : брошура. Український інститут національної пам'яті. Видавництво імені Олени Теліги, Київ, 2008. С. 4 URL: <https://zakordonniukrainci.mfa.gov.ua/storage/app/sites/138/book05.pdf> (дата звернення 22.09.2025 р.).

²² Їжа як зброя. Що ви маєте знати про Голодомор. *Український інститут національної пам'яті*, веб-сайт. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyini-materialy/statti/yizha-yak-zbroya-shcho-vy-mayete-znaty-pro-golodomor> (дата звернення 24.09.2025 р.).

підручників уникають пояснень рукотворного характеру голоду. Акцентується увага на спільній трагедії.

У шкільних підручниках з історії РФ багато уваги приділяється періоду Другої світової війни, яку вони називають Великою Вітчизняною війною. Використовуються словосполучення «взято під захист населення Західної України; входження до СРСР Західної України»²³ (мова оригіналу – російська). На думку спадає аналогія про «взяття під захист» населення Донбасу в умовах сучасної російсько-української війни.

В підручниках зустрічаємо згадки про «страшних бандеревців». В параграфі про звільнення Правобережжя Дніпра в 1943 р., читаємо: «Однак у деяких районах західної частини УРСР наші тилові частини були змушені вести бої з бандами українських посібників гітлерівців – бандерівцями»²⁴ (мова оригіналу – російська). Варто зазначити, що пік співпраці українських націоналістів з німецькою розвідкою припадав на 1939–1941 рр., тобто саме тоді, коли Сталін уклав союз із Гітлером. Українські націоналісти діяли в інтересах створення української держави, будуючи співпрацю із Абвером як ситуаційний союз. Ключовий момент розриву між українськими націоналістами та Німеччиною настав після проголошення Акту відновлення Української Держави у Львові 30 червня 1941 р., адже проголошення незалежності не входило до плану гітлерівців. Після Акту було заарештовано С. Бандеру. Все це свідчить про те, що для ОУН пріоритетом залишалася боротьба за українську незалежність, а не співпраця з будь-якою тоталітарною силою²⁵.

У підручнику є словник термінів в якому подається визначення поняття «бандерівці». Читаємо: «Бандерівці – збірне найменування посібників нацизму з-поміж українських націоналістів; названо на прізвище одного з керівників українського

націоналістичного руху у Польщі»²⁶ (мова оригіналу – російська). Аналізуючи текст підручнику, ми не бачимо згадок постаті С. Бандери і це нашолюбче на думку, що автори підручника уникають відкритого обговорення постаті С. Бандери. Отже, російські шкільні підручники з історії український національно-визвольний рух подають виключно в негативному світлі.

Проаналізований підручник «Історія Росії 1945 рік – початок XXI століття» для 11 класу приділяє окремий параграф під назвою «Росія сьогодні. Спеціальна військова операція (СВО)» сучасній російсько-українській війні. В ньому доволі детально подана російська інтерпретація подій в Україні після Революції Гідності. У підручнику ці роки називаються політичною кризою, виконавча влада – «нелегітимною»; зазначається, що після втечі В. Януковича до РФ в Києві запанувала «хунта». Читаємо: «У лютому 2014 р. в Україні при прямій підтримці Заходу відбувся кривавий озброєний заколот. Президент Віктор Янукович був повалений, до влади прийшла «хунта»²⁷ (мова оригіналу – російська). Анексія Криму подається як вільний вибір місцевого населення. Гучномовною є назва підпункту де описується так зване «повернення Криму»²⁸. Але ж правда всім відома. У лютому 2014 р. на території Автономної Республіки Крим з'явилися озброєні формування у військовій уніформі без розпізнавальних знаків. Вони здійснили захоплення будівлі Верховної Ради Криму, Сімферопольського аеропорту, Керченської поромної переправи та низки інших стратегічно важливих об'єктів, одночасно блокуючи підрозділи Збройних сил України, дислоковані на півострові. На початковому етапі російське керівництво заперечувало належність цих осіб до Збройних сил РФ, однак згодом В. Путін офіційно визнав, що йшлося саме про російських військовослужбовців²⁹.

²³ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России. 1914–1945 годы. 10 класс. Базовый уровень Москва, 2023. С. 287 URL: <https://go.11klasov.net/20538-istorija-istorija-rossii-19141945-gody-10-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 24.09.2025 р.).

²⁴ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России. 1914–1945 годы. 10 класс. Базовый уровень Москва, 2023. С. 409 URL: <https://go.11klasov.net/20538-istorija-istorija-rossii-19141945-gody-10-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 24.09.2025 р.).

²⁵ Бігун І., Міф З. Бандера та українські націоналісти були агентами спецслужб нацистів. *Центр досліджень визвольного руху*, 2018 : веб-сайт URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/mif-3-bandera-ta-ukrayinski-natsionalisty-buly-agentamy-spetssluzhb-natsystiv/> (дата звернення 24.09.2025 р.).

²⁶ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России. 1914–1945 годы. 10 класс. Базовый уровень Москва, 2023. С. 483 URL: <https://go.11klasov.net/20538-istorija-istorija-rossii-19141945-gody-10-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 24.09.2025 р.).

²⁷ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России 1945 год – начало XXI века 11 клас. Учебник, Москва, 2023. С. 398 URL: <https://go.11klasov.net/20541-istorija-istorija-rossii-1945-god-nachalo-xxi-veka-11-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 24.09.2025 р.).

²⁸ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России 1945 год – начало XXI века 11 клас. Учебник, Москва, 2023. С. 399 URL: <https://go.11klasov.net/20541-istorija-istorija-rossii-1945-god-nachalo-xxi-veka-11-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 24.09.2025 р.).

²⁹ Окупація та анексія Криму Росією. *Радіо Свобода*, 2021 : веб-сайт URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30451636.html> (дата звернення 27.09.2025 р.).

Референдум в Криму подається як крок до «воз'єднання» з РФ. Однак в підручниках не зазначається, що результати кримського «референдуму» не визнано більшістю країн світу. А щодо російської влади Криму та самої РФ запроваджено санкції³⁰. Ніяких пояснень немає чому референдум відбувся всупереч процедурам, що встановлені українським законодавством та міжнародних норм; проведений за участі російських військових, які контролювали територію Криму³¹. Ознайомлення з такою інформацією поставило б під сумнів легітимність результатів референдуму.

Входження Криму до складу УРСР називається незаконним: «У 1954 р. з особистої ініціативи М. Хрущова і без дотримання норм радянського законодавства Крим було передано зі складу РРФСР до складу УРСР»³² (мова оригіналу – російська). Щодо цієї тези, на думку спадає вислів С. Кульчицького: «Насправді Крим втратила не Росія, а Російська імперія, коли вона стала Радянським Союзом. Це відчуття втрати можна порівняти з фантомним болем в ампутованій нозі. Такий біль безпомилково показує, що людина ще не позбавилася імперської свідомості»³³.

Події 2014 р. на території Донецької та Луганської областей описуються одним пунктом «Доля Донбасу». Зазначається, що в так званих «ДНР та ЛНР» відбулося народне повстання для захисту рідної землі: «Київський режим запровадив так званий режим АТО – антитерористичної операції. Жителів Донбасу назвали «терористами» через те, що вони хотіли залишитися росіянами»³⁴.

Опис широкомасштабного вторгнення в Україну у 2022 р. у російських шкільних підручниках називається аббревіатурою «СВО», метою якої є «захист Донбасу і забезпечення безпеки Росії»³⁵ (мова оригіналу – російська). Цей параграф нашпигований російською пропагандою, далекою від реальних подій та фактів. Прочитуємо деякі з пропагандистських кліше: «Декілька поколінь в Україні починаючи з 1990-х років виховувалися у ворожості до Росії, на неонацистських ідеях»³⁶, а «це озлоблене національне, мовне, культурне насилля агресивної меншості над більшістю»³⁷ (мова оригіналу – російська). Причини повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. пов'язуються з курсом України на вступ до НАТО. Це спричинило б війну НАТО проти РФ: «Це був би, можливо кінець цивілізації. Цього не можна було допустити»³⁸ (мова оригіналу – російська). Шкільні підручники з історії РФ наповнені цитатами В. Путіна, зокрема про причини «СВО». В одній з них зазначається, що Росія розпочала «СВО», щоб припинити бойові дії в Україні. В підручнику червоною лінією проходить думка про протистояння Заходу з РФ: «Захід підтримував український режим грошима та зброєю, а проти Росії було введено безпрецедентні за масштабом санкції. Захід усіма засобами намагається обрушити економіку Росії. Усі ці так звані санкції – це важливо розуміти – абсолютно незаконні»³⁹ (мова оригіналу – російська). Прослідковується чітка лінія виправдання агресивних дій РФ в Україні.

³⁰ Веселова В. «Потрібні результати намалювали». *Крым.Реалии*, 2019 : веб-сайт. URL: <https://ua.krymr.com/a/chomu-svit-ne-vyznae-krymskyi-referendum/29825230.html> (дата звернення 27.09.2025 р.).

³¹ Цюпин Б. «Суд визнав, що референдум у Криму був проведений в умовах окупації» – уповноважений Ліщина про рішення ЄСПЛ. *Радіо Свобода Україна*, 2021 : веб-сайт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/evropeiskii-sud-pro-nezakonnii-referendum-krymu/31047921.html> (дата звернення 27.09.2025 р.).

³² Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России 1945 год – начало XXI века 11 клас. Учебник, Москва, 2023. С. 66 URL: <https://go.11klasov.net/20541-istorija-istorija-rossii-1945-god-nachalo-xxi-veka-11-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 28.09.2025 р.).

³³ Кульчицький С. Входження Криму до складу України. *Регіональна історія України: Зб. наук. ст.* Інститут історії України НАН України, 2009. Вип. 3. С. 135 URI: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/77932> (дата звернення 28.09.2025 р.).

³⁴ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России 1945 год – начало XXI века 11 клас. Учебник, Москва, 2023. С. 400 URL: <https://go.11klasov.net/20541-istorija-istorija-rossii-1945-god-nachalo-xxi-veka-11-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 28.09.2025 р.).

³⁵ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России 1945 год – начало XXI века 11 клас. Учебник, Москва, 2023. С. 403 URL: <https://go.11klasov.net/20541-istorija-istorija-rossii-1945-god-nachalo-xxi-veka-11-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 28.09.2025 р.).

³⁶ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России 1945 год – начало XXI века 11 клас. Учебник, Москва, 2023. С. 396 URL: <https://go.11klasov.net/20541-istorija-istorija-rossii-1945-god-nachalo-xxi-veka-11-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 28.09.2025 р.).

³⁷ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России 1945 год – начало XXI века 11 клас. Учебник, Москва, 2023. С. 396 URL: <https://go.11klasov.net/20541-istorija-istorija-rossii-1945-god-nachalo-xxi-veka-11-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 28.09.2025 р.).

³⁸ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России 1945 год – начало XXI века 11 клас. Учебник, Москва, 2023. С. 402 URL: <https://go.11klasov.net/20541-istorija-istorija-rossii-1945-god-nachalo-xxi-veka-11-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 28.09.2025 р.).

³⁹ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России 1945 год – начало XXI века 11 клас. Учебник, Москва, 2023. С. 403 URL: <https://go.11klasov.net/20541-istorija-istorija-rossii-1945-god-nachalo-xxi-veka-11-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 28.09.2025 р.).

Автори російських підручників критикують зміст українських підручників з історії: «У шкільних підручниках історії Росія постає «гнобителем і поневолювачем» України. Ідеологи ОУН-УПА (заборонених в Росії організацій), кати та союзники Гітлера, Бандера та Шухевич проголошені героями. На їхню честь називають вулиці та проспекти українських міст. Зрадник Мазепа, «нагороджений» Петром I «орденом Юди», перетворений на національного героя: на його честь встановлені пам'ятники, засновані державні нагороди та премії»⁴⁰ (мова оригіналу – російська).

В сучасній дидактичній історичній літературі РФ зазначається, що війна Росії проти України – це не агресивна війна, а справедлива боротьба проти «ультранационалістичної держави»⁴¹, яка загрожує РФ та світові. Сучасні підручники РФ з історії не лише спотворюють українське минуле, а й виступають інструментом для формування громадської думки в РФ, формуючи комплекс стереотипів з історії України та забезпечуючи підтримку воєнних дій з боку молоді⁴².

⁴⁰ Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России 1945 год – начало XXI века 11 клас. Учебник, Москва, 2023. С. 397 URL: <https://go.11klasov.net/20541-istorija-istorija-rossii-1945-god-nachalo-xxi-veka-11-klass-bazovuj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html> (дата звернення 28.09.2025 р.).

⁴¹ Турченко Г. Ф., Крючкова К. Е. Антиукраїнські міфи та фейки в сучасних шкільних підручниках РФ з історії. *Актуальні проблеми теорії і методики навчання історії, географії та громадянознавства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Запоріжжя, 20 березня 2025 р. Запоріжжя: ЗНУ, 2025. С. 212–216 URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/12345/26013/0062468.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (дата звернення 29.09.2025 р.)

⁴² Батуріна С. До питання про представлення української історії в дидактичній літературі Російської Федерації. *Історіографічні дослідження в Україні*. зб. наук. пр. Нац. акад. наук України, Ін-т історії України Вип. 21. С. 315 URL: <http://surl.li/aimsty> (дата звернення 29.09.2025 р.).

Висновки.

Таким чином, підручники з історії РФ 8–11 класів наповнені антиукраїнськими історичними міфами. Вагоме місце серед них займає міф про «Новоросію». Події Української революції початку XX ст. викладаються як складова російської «громадянської війни». Автори підручників не лише заперечують геноцидну природу Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, але й відмовляються визнавати його рукотворний характер. Українських націоналістів представляють агентами спецслужб нацистів. Водночас боротьба українських націоналістів за створення незалежної української держави, не згадується, адже ця інформація суперечить імперським інтересам Москви. Анексія Криму у 2014 р. подається як «возз'єднання з Росією». Але автори чомусь уникають пояснень, чому референдум про приєднання Криму до РФ відбувся всупереч процедурам встановленим українським законодавством та міжнародним нормам. Заперечується агресивний характер війни РФ проти України, створюється образ Росії як жертви політики Заходу.

Таким чином, проаналізувавши антиукраїнські міфи в російських шкільних підручниках РФ з історії, можна стверджувати, що російське суспільство не переосмислило своє імперське минуле. Росія намагається створити образ справедливої країни, яка перебуває в ворожому оточенні Заходу, «ідеологічно прокачаному, озброєному НАТО», і захищається від нього. Український уряд (який вони називають «Київський режим») представляється як засновник «анти-Росії». Агресивних дій РФ проти України виправдовуються. Щодо українців культивується образ ворога. Молоді навіть створюється думка про винятковість РФ та її право диктувати умови іншим державам.

References

Arsentev N. M., Danylov A. A., Levandovskiy A. A., Tokareva A. Ia. i td. «Ystoryia Rossyy 9 klass» pod red. A. V. Torkunova Moskva, 2023. 160 s. URL: <https://go.11klasov.net/6486-istorija-rossii-9-klass-v-2-chastjah-arsentev-nm-danilov-aa-i-dr.html>

Arsentev N. M., Danylova A. A., Kurukyn Y. V., Tokareva A. Ya. y dr. Ystoryia Rossyy 8 klass, pod red. A. V. Torkunova Ch. 2. Moskva, 2023. 128 s. URL: <https://go.11klasov.net/6455-istorija-rossii-8-klass-v-2-chastjah-arsentev-nm-danilov-aa-i-dr.html>

Baturina S. Do pytannia pro predstavleniia ukrainskoi istorii v dydaktychnii literaturi Rosiiskoi Federatsii. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini. zb. nauk. pr. Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t istorii Ukrainy*. 2011. Vyp. 21. S. 315–334 URL: <http://surl.li/aimsty>

Bihun I., Mif 3. Bandera ta ukrainski natsionalisty buly ahentamy spetssluzhb natsystiv. Tsentr doslidzen vyzvolnoho rukhu, 2018 : veb-sait URL: <https://mil.in.ua/uk/articles/mif-3-bandera-ta-ukrayinski-natsionalisty-buly-agentamy-spetssluzhb-natsystiv/>

Verstniuk V., Tylishchak V., Yukhnovskiy I. Holodomor henotsyd Ukrainskoho narodu 1932–1933 rr. : broshura. Ukrainskiy instytut natsionalnoi pamiaty. Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy, Kyiv, 2008. 28 s. URL: <https://zakordonniukrainci.mfa.gov.ua/storage/app/sites/138/book05.pdf>

Veselova V. «Potribni rezultaty namaliuvaly». Krym.Realyy, 2019 : veb-sait. URL: <https://ua.krymr.com/a/chomu-svit-ne-vyznaye-krymskyi-referendum/29825230.html>

Hromadianska viina chy Ukrainka revoliutsiia!? Prylutskyi kraieznavchy muzei imeni V. I. Maslova : veb-sait URL: https://museumpryluky.org.ua/filia/viina_chy_revoliutsiia.html

Izha yak zbroia. Shcho vy maiete znaty pro Holodomor. Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty, veb-sait. URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/statti/yizha-yak-zbroya-shcho-vy-mayete-znaty-pro-golodomor>

Kulchytskyi S. Vkhodzhenia Krymu do skladu Ukrainy. Rehionalna istoriia Ukrainy: Zb. nauk. st. Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2009. Vyp. 3. S. 135–154. URI: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/77932>

Medynskyi V.R., Torkunov A.V. Ystoryia Rossyy 1945 hod – nachalo XXI veka 11 klas. Uchebnyk, Moskva, 2023. 445 s. URL: <https://go.11klasov.net/20541-istorija-istorija-rossii-1945-god-nachalo-xxi-veka-11-klass-bazovyj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html>

Medynskyi V. R., Torkunov A. V. Ystoryia Rossyy. 1914–1945 hody. 10 klass. Bazovyi uroven Moskva, 2023. 494 s. URL: <https://go.11klasov.net/20538-istorija-istorija-rossii-19141945-gody-10-klass-bazovyj-uroven-medinskij-vr-torkunov-av.html>

Okupatsiia ta aneksiia Krymu Rosiieiu. Radio Svoboda, 2021 : veb-sait URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30451636.html>

Turchenko H. F., Kriuchkova K. E. Antyukrainski mify ta feiky v suchasnykh shkilnykh pidruchnykakh RF z istorii. Aktualni problemy teorii i metodyky navchannia istorii, heohrafii ta hromadianoznavstva : materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Zaporizhzhia, 20 bereznia 2025 r. Zaporizhzhia : ZNU, 2025. S. 212–216.

Turchenko F. H., Turchenko H. F. Proekt «Novorosii» i novitnia rosiisko-ukrainska viina : knyha. NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. Kyiv, 2015. 165 s. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0004242>

Tsiupyn B. «Sud vyznav, shcho referendum u Krymu buv provedenyi v umovakh okupatsii» – upovnovazhenyi Lishchyna pro rishennia YeSPL. Radio Svoboda Ukraina, 2021 : veb-sait. URL: <https://www.radiosvoboda.org/amp/evropeiskii-sud-pro-nezakonnyi-referendum-krymu/31047921.html>

Iaremchuk V., Smyrnov A. Analitychnyi ohliad «Istoriia Ukrainy v rosiiskykh shkilnykh pidruchnykakh z istorii» Almienda. Kyiv, 2023. 31 s. [shttps://almenda.org/wp-content/uploads/2023/02/Analitychnyy-ohlyad-Istoriya-Ukrayiny-v-rosiyskykh-shkilnykh-pidruchnykakh-z-istoriyi.pdf](https://almenda.org/wp-content/uploads/2023/02/Analitychnyy-ohlyad-Istoriya-Ukrayiny-v-rosiyskykh-shkilnykh-pidruchnykakh-z-istoriyi.pdf)

Masnyi V. Khto i koly naspravdi zasnuvav Mariupol, Kherson ta Odesu. Ukrinform. Kyiv, 2019 : veb-sait URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2699203-hto-i-koli-naspravdi-zasnuvav-mariupol-herson-ta-odesu.html>